

אוריאל אופק / למען אחיו הקטנים

(עשרים שנה למות אהרן לובושיצקי¹)

עד סוף המאה הי"ט כמעט שלא נוצרה בשפה העברית שירת-ילדים במובנה האמתי. הראשונים שכתבו שירי-ילדים בעברית היו יהודה-ליב בן-זאב (בכריסטומטיה שלו "בית-הספר", וינא תקס"ו) ואהרן רוזנפלד (במקראה המשובחת "גן שעשועים", וארשה תר"ם), אבל רוב שיריהם היו תרגומים או עיבודים. חרוזיו החינניים של זאב יעבץ — שהם אולי שירי-הילדים העבריים המקוריים הראשונים — היו חבויים במקראות שלו "טל ילדות" (ירושלים תרנ"א) ו"המוריה" (שם, תרנ"ד) ולא הגיעו אל הקוראים הרבים. כך אירע שהקובץ הראשון של שירי-ילדים עבריים הופיע בווארשה רק בראשית תרנ"ט (1898). היתה זו חוברת דקה, בעלת עטיפה ורודה, ראשונה בסידרה שנקראה "למען אחי הקטנים", וחיבר אותה משורר צעיר כבן כ"ד, בשם אהרן לובושיצקי. עד פרץ מלחמת-העולם השניה היה שמו של לובושיצקי ידוע למדי בעולם החינוך והספרות. לא היה כמעט כתבי-עת שבו לא פורסמו שיריו לקטנים ולגדולים. רבים מהם הולחנו, ושיריו, "הי ערש מולדת" ו"שכב הירדם בן לי יקיר" היו שנים רבות מן השירים הלאומיים המושרים ביותר. כן תירגם ועיבד עשרות סיפורים ואגדות. אחרי מלחמת-העולם הראשונה הוציא ספרי-לימוד שימושיים וערך עיתוני ילדים. לפני עשרים שנה נספה הסופר בשואה הנאצית — וכבר נשתכח שמו כמעט לגמרי, ומה תמזה הדבר שהוא אינו מופיע אפילו באנציקלופדיות לספרות!

תולדות חייו

אהרן לובושיצקי נולד בשנת תרל"ד (1874) בעיר רוינוי (פלך גרודנה). אביו דב־אליעזר, שהיה מראשוני חובבי-ציון, העניק לבנו חינוך עברי ולאומי. הוא הוסמך להוראה ולימד בבתי-ספר שונים (ברייסק, וארשה, סמולנסק, לודו ועוד). זמן-מה ניהל את בית-הספר לנערים "העברי" בווארשה. בשנת תרס"ז נאסר לובושיצקי על-ידי משטרת הצאר כחשוד בפעילות "בלתי-חוקית", אבל שוחרר עד מהרה. בשנות מלחמת-העולם הראשונה נדד ברחבי רוסיה. אחרי המלחמה חזר והשתקע בווארשה.

ספרו הראשון של לובושיצקי היה קובץ קטן של שירים מקוריים ומתורגמים למבוגרים, בשם "פרקי שירה", שראה אור בווארשה בהוצאת "תושיה" בשנת תרנ"ז. לאחר שנתיים נדפסו באותה הוצאה שיריו לילדים, שהופיעו תחילה בזה אחר זה בט"ו חוברות דקות, 4 קופיות מחיר התוברת. אחר-כך כונסו שירי "למען אחי הקטנים" בספר שזכה למהדורות אחדות ונדפס בפורמאטים שונים (גדול וקטן). לובושיצקי כתב שירים רבים ושונים, קצרים וארוכים, מקוריים ומתורגמים, מהם טובים יותר ומהם טובים פחות, וידובר עליהם בהמשך הרשימה.

בשנות תרנ"ט—תרס"א פירסם לובושיצקי גם חוברות רבות של סיפורים מתורגמים ומעובדים, ביניהם הסיפור המצוין "הנודד הקטן" מאת הסופר האיטלקי המהולל אדמונדו דה־אמיציס, וכן מעשיות, אגדות-עם ועוד. בתרס"ג הוציא את אחד מקובצי הוימרה הראשונים לילדים "שיר וזמר", שנדפס עם תווים ועיטורים. שנתיים אחר-כך יצא ספרו "ילדות", שכלל שירי משחק ושירי הטעמה. במשך שנים נדפסו שירים ובלאדות פרי עטו ב"לוח אחיאסף", "העולם", "האשכול", "השלוח" ועוד. שיריו עוררו פולמוס חריף בקריית-ספר, ולצד ביקורות חיוביות נדפסו עליו גם דברים קטלניים, ביניהם של דוד פרישמן (ראה להלן).

לאחר מלחמת-העולם הראשונה, עם שובו לפולין מגדודיו ברוסיה, נכנס לובושיצקי לעבוד בהוצאת הספרים "האביב" בווארשה, בה ערך ספרי-לימוד שונים, ביניהם: "הילד" (ספר אלף-בית מצויר), "פרקי אבות" לבני-העוורים, "ספר הישר" מעובד לילדים, "מבחר אגדות העברים", "קורות העברים" לדוכנוב, מתורגם ומעובד לבתי-הספר ועוד. כן ערך בשנת תרפ"ג את עיתוני הילדים המשובחים "הכוכב" ו"בן-כוכב", שיצאו בווארשה וזכו לקהל קוראים נכבד. בשנים שלפני פרץ מלחמת-העולם השניה היה לובושיצקי מטיף בבית-כנסת.

1) המבטא הנכון של שם-משפחתו הוא "לובושיצקי" (ברוסית Любoшaцкiй) אך הוא נהג לחתום את שמו "לובושיצקי", על-פי המבטא של יהודי פולין. רק לעתים רחוקות חתם גם "לובושיצקי".

שנות־המלחמה מוצאות את לובושיצקי בגיטו וארשה, שם המשיך בפעולתו התרבותית. כל המאמצים להשיג פרטים על ימיו האחרונים לא הצליחו, ונראה שהוא נספה בגיטו בשנת תש"ג (1943). אחרי המלחמה עלתה אלמנתו לארץ וגרה בבית בנה בצלאל, מהנדס־מים בעירית חיפה. היא נפטרה בשנת תשי"ט.

שיריו לילדים

לכל אחי ואחיותי הקטנים / הילדים בשקירה לקטיהם;
התים עוד שחקנים, שאננים / ושלמים בקטנות הוריהם,
לסנדרה אהבת עלמים / את סקרי הקדש אקדישה.

במנחת זכרון" זו, שנכתבה בחשוון תרנ"ט, פותחת החוברת הראשונה של "למען אחי הקטנים", ובה תשעה שירים, מהם שלושה מקוריים ויתרם מתורגמים — מרוסית, פולנית וגרמנית. שונים הם הנושאים שכתב ל"אחיו הקטנים": תיאורי טבע, שירי מוסר וחינוך, חוויות ילדות, תקווה לגאולה ועצמאות, וכן אגדות ומעשיות פיוטיות. ברוב השירים מוצאים אנו רגש אמיתי ושליטה באמצעי הביטוי, אם כי לא תמיד התעלו השירים לרמה פיוטית גבוהה.

ברוב השירים שלטת תמימות פשוטה, אולי משום שהמשורר השתדל לראות את מראות הטבע ותופעות החיים דרך עיניו התמימות של ילד.

בשירי המוסר שלו מטיף המשורר לאחיו הקטנים לשמוע בקול הורים ומורים ולשקוד על לימודיהם. שירי מוסר אלה, שלכאורה אין בהם הרבה מחן פיוט, אינם אלא מעבר טבעי אל שירי הלאום. ובעוד שביאליק, טשרניחובסקי ובני דורם שרו את שירי התחיה שלהם לקוראים קשישים — היה לובושיצקי המשורר הראשון, שכבר בסוף המאה הקודמת שר באוזני הילד העברי תלמיד ה"חדר" שירי ציון ספוגי תקווה וגאווה לאומית. האם מספרת לבנה הקטן "כי יום יבוא ושובו כולם / להיות עוד עם עז", ואז ישובו כולם "אל העיר ההיא היפה / שגורשו משם". (שיר ערש). בהתקרב יום הגאולה יושר "שיר צבאות היהודים", המנצחים בקרב את אויביהם; וכאשר תבוא הגאולה ונשוב לארצנו "אז שנית יישמע קול שירת האֵל / המפתח ומשדד אדמתו". (נחמו נחמו צמי").

אבל בשירי ציון שלו אין הוא שר רק על העתיד המעורפל. הילדים קצרי־הרוח אינם מסתפקים בתיאורים על "יום יבוא". ועל כן מתאר לפניהם המשורר תיאור אידילי ציורי המתרחש כביכול בהווה — ילד השט בסירת־דוגה במורד הירדן (לפני 65 שנה!):

על פני מי הירדן, על מיסיו הנעים / מַעֲצָבִי בְּחֶלֶד אֲנִי.
מִשְׁכָּנִי בְּהַמְלָה עֲנֻנָה שֶׁם מַפְקִים / מַעֲרֵן הָרוּחַ יָפוּת.

(על פני מי הירדן).

וב"שיר הרועה" מתואר העדר השובר צמאווו במי המעין —

הַעֲקֵבִים כָּבֵד הַנִּיעִי, / רוּחַ צֵת יָפוּת. / שָׁכְבוּ שָׁכְבוּ בְּקִשִּׁים מְסִיסִים, / שָׁכְבוּ נָא לָנוּת.

לצד השירים המקוריים הירבה לובושיצקי לתרגם שירים קצרים וארוכים מגרמנית, פולנית ורוסית. אנו מוצאים בחוברות "למען אחי הקטנים" את "שושן־הערבה" לגיתה, את "שלוחת ימים" להיינה, את "הענן האחרון" לפושקין, "הצפור השכולה" לזיקובסקי, ועוד הרבה, מהם שלא ציון שם מחברם, אלא "תרגום חפשי" בלבד. חלק ניכר מן התרגומים־העיבודים נעשה בכשרון; בשירים לא־מעטים נשתמר גם בתרגום החן הילדתי וההומור התמים, ואפשר ליהנות מהם גם היום.

בחוברות האחרונות נדפסו מעשיות מחורזות ארוכות, מהן מקוריות ומהן מעובדות. אנו מוצאים כאן עיבודים פיוטיים של אגדות ידועות: על היפהפיה הנרדמת ("השושנה בין התחכים").

על הכליזמר שיצא לנגן בלילות בחורבות בית-הכנסת („בליל חורף“), על האיש שהביא חתול לאי שורץ עכברים („הסוחר הכילי“) ועוד. כן תירגם לובושיצקי בהצלחה את אגדת פושקין „הדייג והדגה“ ואת הפואימה הסיפורית מאת ז'וקובסקי „מחיי השרצים“. לעומת תרגומים נאים אלה לא הצליח ביותר תרגום של יצירתו של וילהלם בוש „מאקס ומוריץ“ (או בלשון התרגום: „שמעון ולוי“), ואולי לא באשמתו. באותה תקופה עוד קשה היה לכתוב בעברית יצירה לילדים שיהא בה חן קונדסי ולשון שובבה.

אין ספק, היה חידוש רב בחוברות אלו. זו הפעם הראשונה וזה הילד העברי לקובצי שירה שנכתבו במיוחד בשבילו, ואין פלא שהם זכו להצלחה ונדפסו במהדורות אחדות. מובן גם ההד הרב שהחוברות עוררו בעתונות; נדפסו עליהן דברי ביקורת שונים – מהם מהללים, מהם קטלניים ומהם מתונים ואובייקטיביים. המחנך והמבקר א"ל ביסקא, למשל, חלק ללובושיצקי שבחים רבים, בצינון שהחדות לו יהיו הילדים אוהבי שיר בנעוריהם.⁽²⁾

לעומת שבחים אלה, מתח פרישמן על „למען אחי הקטנים“ ביקורת קטלנית וחריפה ביותר. ברשימה ארוכה, המשתרעת על פני שני עמודים⁽³⁾ ניתח פרישמן שיר אחרי שיר, במטרה להציגו כיצירה חסרת טעם. אולם מבין השיטין נוכל לראות שהדברים לא נכתבו באובייקטיביות צרופה, וכי מאחוריהם מסתתר יחס אישי.

בעקבות פרישמן נדפסה ב„הדור“ ביקורת קטלנית גם על ספרו השני של ליבושיצקי „שיר וזמר“, והמבקר א. בנדיקט תבע מהוצאת „תושיה“ להסיר את חסותה מעל המשורר. על „שיר וזמר“ פירסם גם י"ל פרץ ביקורת שלילית-לגלגנית, אלא שהפעם נשתרבר לביקורת גם עוקץ פוליטי: „לובושיצקי הוא, משורר החצר“ של „תושיה“, אבל קודם כל הוא אחד מגדולי „מגיני ההסתדרות“ [הכוונה להסתדרות הציונית של הרצל], שבעיניהם גם, כדורי מוות יחשבו מאפס!⁽⁴⁾

דומה שהמבקרים הללו הפריזו בביקורתיהם הקטלניות, שנכתבו מתוך יחס אישי שלילי למחבר ולהשקפותיו. הם לא נתנו אל לבם כי ליבושיצקי היה הראשון שפירסם קבצים של שירי ילדים בעברית. הרי לא היו לפניו משוררי ילדים שיספיעו על סגנונו וכתובתו, אך טבעי הוא שמשורר המפלט בכוחות עצמו את דרכו הפיוטית יחקל גם בחוחים ואבני נגף.

לבדו פסע לובושיצקי בדרכו זו, אך הוא לא היה בודד. רבים היו ידידיו-תלמידיו, ביניהם המשוררים זלמן שניאור ויעקב רימן (לובושיצקי היה, לדברי שניאור, השושבין של שירו הראשון „לולא תקויתי הנעימות“, שנשלח ל„המצפה“ בהיותו בן 12). הוא הוסיף לעבוד את עבודתו הספרותית והחינוכית ללא רתיעה, ובמכתבו לידידו יעקב צוזמר (בטבת תרס"ג) הוא כותב: „בדי-דוּחי לא תבעתני. לוא חפצתי להיות, כמזהם' לא הייתי יוצא למלחמה על כולם. בטוח אני כי האמת תנצח לא בשמות אלא באיכות.“⁽⁵⁾

עשרים שנה חלפו מאז נספה המשורר ביד המרצחים הנאצים. עם שאר הסופרים הקדושים, ראוי שנעלה גם את זכרו של מחנך ומשורר צנוע זה, הנאמן ואוהב הילדים.

(2) „המניד“ תר"ס, נ"ל 29.

(3) „הדור“ א', נ"ל 49, ט' בטבת תרס"ב (בחתומת „שופר“).

(4) „השלוח“, י"ג (תרס"ד), עמ' 473 (בחתומת „אוהב ילדים“).

(5) „גנויים“, מס' 2415/1.